

B.I-33

v.3

لقد كان في قصصهم عبرة لأولى الألباب

الحمد لله و المنه كه درين اوان مسرت اقتران بفضل رحمانى
و تائيد يزدانى نسخه متبركه المسمى به

مآثر رحيمي

(جلد سوم)

كه جذاب سامي ملا عبد الباقي نهاوندي در سال ۱۰۲۵ هجري

قدسى تصنيف نموده بسعي و تصحيح احقر عباد

محمّد هدايت حسين عفا الله عنه

ناظر مدرسه عاليه كلته

برای ایشیاتک سوسائیتی بنگاله

بکلیه طبع آراسته گردید

طبع على اسلوب جيد و نمط حسن في مطبعة بيمتس مشن

بکلیته

سنه ۱۹۳۱ ع

۱۳۰۱۰۳۳

۱۰۳

فهرست اسامی علما و فضلا و شعرا و سپاهیان
و مستعدان هر فن که در جلد سوم

مآثر رحیمی

مذکور شده

صفحه

اذکار

خاتمه در احوال علما و فضلا و شعرا و سپاهیان و مستعدان هر صنف
که روی از ادب بدرگاه عبد الرحیم خانخانان آورده بودند و این

۱	...	...	...	...	خاتمه منقسم بسه قسم شده
۹	...	...	...	...	قسم اول از خاتمه در احوال علما و فضلا
۹	...	...	...	...	مولانا فرید الدین ...
۱۷	...	...	...	...	میان وجیه الدین ...
۱۹	...	...	...	...	غازی خان بدخشی
۲۰	...	...	...	...	قاضی نصیر الدین
۲۲	...	...	...	...	میر عبد الباقي ...
۲۴	...	...	...	...	میر فیض الله ...
۲۷	...	...	...	...	میرزا شکر الله ...
۳۰	...	...	...	...	مولانا ولی طالش...

صفحہ	اذکار
۳۲ ...	ملا خوشحال
۳۳ ...	ملا خیر الدین
۳۶ ...	میرزا محمد قاسم گیلانی
۳۷ ...	آقا جلال ...
۳۸ ...	حکیم روح اللہ
۳۹ ...	حکیم محمد باقر ...
۴۵ ...	حکیم جبرئیل
۴۸ ...	✓ قاضی عبد العزیز ...
۵۰ ...	حکیم محمد امین
۵۱ ...	حکیم محمد نفیس
۵۲ ...	مولانا جلال الدین حسن نیشاپوری
۵۳ ...	مولانا محمد تقی
۵۴ ...	شیخ عبد اللہ
۵۴ ...	شیخ ابراہیم
۵۶ ...	شیخ علم اللہ
۵۷ ...	مولانا صوفی
۵۸ ...	ملا محمد علی کشمیری
۵۹ ...	مولانا مقصود علی تبریزی
۶۱ ...	شیخ جمال الدین محمد
۶۲ ...	شیخ طبیب
۶۳ ...	میر دوستی سمرقندی

صفحه	اذکار
۶۴	مولانا محمد رضای تاج مشهدی ...
۶۵	حکیم کمال الدین حسین شیرازی ...
۶۶	قسم دوم از خاتمه در احوال شعرا - حسن الزمان مولانا شکیبی ...
۱۱۵	مولانا نظیری نیشاپوری ...
۲۹۳	ملا عرفی شیرازی ...
۳۵۴	خواجه حسین ثنائی خراسانی ...
۳۸۱	مولانا محبتش کاشی ...
۳۹۳	مولانا نور الدین محمد ظهوری ...
۴۴۶	مولانا ملک قمی ...
۴۸۹	مولانا محب علی سندی ...
۵۱۷	بولقلی بیگ انیسی شاملو ...
۶۰۴	مولانا جمال الدین محمد ملهمی ...
۶۲۰	میر رفیع الدین حیدر معنائی ...
۶۲۵	میرزا اسمعیل بیگ انسی ...
۶۳۵	مولانا نوعی خراسانی ...
۶۷۹	مولانا تقیای شوشتری ...
۶۸۷	محمد شریف وقوعی ...
۶۹۷	مولانا صوفی ساروجی ...
۷۲۱	مولانا مظهری کشمیری ...
۷۳۲	میر محمد هاشم سنجر کاشی ...
۷۳۸	ملا حیاتی ...

صفحہ						اذکار
۷۸۱	...	...	...	...	...	مرشد خان
۷۸۸	...	...	...	...	...	ابراہیم حسین دہری
۷۹۲	...	...	...	...	...	مولانا محمد باقر
۷۹۷	...	...	...	...	...	میر مغیث محوی
۸۰۷	...	...	...	...	...	میر حسین کفری
۸۱۱	...	...	...	...	...	مولانا شریف
۸۴۵	...	...	...	...	...	حکیم حاذق
۸۵۵	...	...	...	...	...	میر محمد قاسم اسیر
۸۶۲	...	...	...	...	...	مولانا کامی سبزواری
۸۸۷	...	...	...	...	...	مولانا بقائی
۹۰۱	...	...	...	...	...	حکیم فغفور لاهیجادی
۹۲۷	...	...	...	...	...	مولانا کمال الدین جسمی
۹۶۴	...	...	...	...	...	ملا شیرازی
۹۷۹	...	...	...	...	...	غنی بیگ اسدآبادی
۱۰۰۴	...	...	...	...	...	میر محمد ہاشم قصہ المتخلص بمحترم
۱۰۲۷	...	...	...	...	...	مولانا تجلی
۱۰۵۷	...	...	...	...	...	مولانا تقی پیرزاد
۱۰۸۹	...	...	...	...	...	قبلان بیگ
۱۰۹۵	...	...	...	...	...	مولانا قادری
۱۱۱۱	...	...	...	...	...	مولانا شیری
۱۱۲۳	...	...	...	...	...	میر مجیبی تہذانی

صفحه	اذکار
۱۱۲۹	مولانا صیدی
۱۱۳۳	میر غزالی
۱۱۴۸	مولانا عرشی
۱۱۷۸	مولانا نورانی
۱۱۸۳	ملا امینی
۱۱۹۵	ملا حزینی
۱۱۹۹	مولانا رشدی
۱۲۱۲	میر محمد یوسف طبعی
۱۲۲۴	میر ابو تراب رضوی
۱۲۳۶	میر علی اکبر
۱۲۳۷	ملا باقی
۱۲۴۲	اسکندر قصه خوان
۱۲۴۳	حکیم مشہدی
۱۲۵۲	مولانا لطفی
۱۲۵۵	شمس دہ لہ
۱۲۵۹	بابا طالب اصفہانی
۱۲۶۶	مولانا فادم گیلانی
۱۲۶۹	مولانا فادمی
۱۲۸۹	مولانا وجہی
۱۲۹۷	رسمی قلندر
۱۳۰۵	میر عہدی

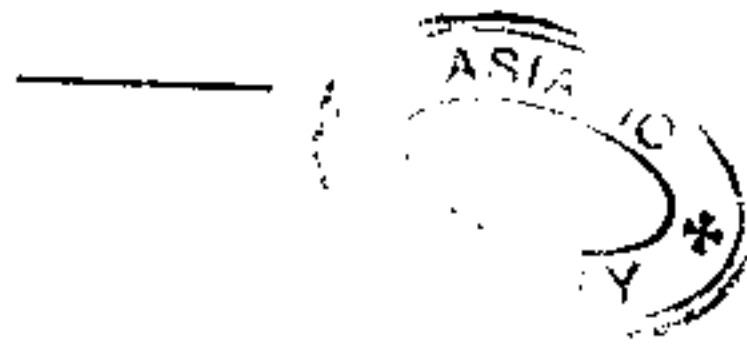
صفحہ							اذکار
۱۳۱۵	...	...	...	...	...	...	مولانا گدائی
۱۳۲۸	...	...	...	...	...	...	مولانا حیدری
۱۳۳۷	...	...	...	...	...	...	مولانا کامل الدین کامل
۱۳۵۰	...	...	...	...	...	...	مولانا وامق ...
۱۳۵۳	...	...	...	...	...	...	محمد قاسم سراجا
۱۳۶۰	...	...	...	...	...	...	درویش منلی
۱۳۶۸	...	...	...	...	...	...	مولانا مشرقی
۱۳۷۲	...	...	...	...	...	...	مولانا محمود
۱۳۷۵	...	...	...	...	...	...	مولانا صیدی
۱۳۷۷	...	...	...	...	...	...	مولانا بخشہ
۱۳۷۸	...	...	...	...	...	...	بہادر
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	مولانا نہری
۱۳۸۴	...	...	...	...	...	...	مولانا نظام
۱۳۸۵	...	...	...	...	...	...	مولانا شتر
۱۳۸۶	...	...	...	...	...	...	مولانا نسبتی
۱۳۹۱	...	...	...	...	...	...	مولانا سیانی
۱۳۹۲	...	...	...	...	...	...	مولانا زہدی
۱۳۹۳	...	...	...	...	...	...	مولانا بہزاد
۱۳۹۷	...	...	...	...	...	...	مولانا وفائی
۱۴۰۰	...	...	...	...	...	...	میر اسمانی
۱۴۰۶	...	...	...	...	...	...	مولانا محمد مومن

صفا						اذکار
۱۳۰۸	...	...	...	...	...	مولانا محمد مراد
۱۳۱۳	...	...	...	...	...	مولانا حمزة ذکری
۱۳۱۹	...	...	...	...	...	خواجہ محمد مقیم
۱۳۲۳	...	...	...	...	...	مولانا مصطفی فانی
۱۳۲۷	...	...	...	...	...	مولانا فہیم الدین فہیمی
۱۳۳۰	...	...	...	...	...	میر یمنی استرآبادی
۱۳۳۵	...	...	...	...	...	مولانا عشرتی
۱۳۴۰	...	...	...	...	...	مولانا خضری
۱۳۴۴	...	...	...	...	...	مولانا شعری
۱۳۴۷	...	...	...	...	...	مولانا نیاز سارجی
۱۳۵۲	...	...	...	...	...	مولانا عبد الباقی تابدی
۱۳۵۸	...	...	...	...	...	مولانا شتابی
۱۳۶۵	...	...	...	...	...	خواجہ عارف بقائی
۱۳۷۱	...	...	...	...	...	شاہ نظیر بیگ
۱۳۷۴	...	...	...	...	...	آقا تقی ...
۱۳۷۷	...	...	...	...	...	مولانا سامری
۱۳۸۷	...	...	...	...	...	ملا شیدای نکلو
۱۳۹۷	...	...	...	...	...	مولانا دخلی
۱۵۰۸	...	...	...	...	...	مولانا نصیری
۱۵۲۱	...	...	...	...	...	مولانا بہاری
۱۵۲۴	...	...	...	...	...	میر فضل اللہ بدخشی

صفحه	اذکار
۱۵۲۵	مولانا تسلي
۱۵۲۷	ملا حيدر عطائي
۱۵۳۵	عبد الباقي نهاوندي مؤلف مآثر رحيمي
	قسم سيوم از خاتمه در احوال سپاهيان و مستعدان هر طبقه
۱۵۷۶	و طايفه
۱۵۷۷	نواب خواجه بيگ ميرزا
۱۵۸۱	ميرزا حسن بيگ
۱۶۰۸	مصطفى خان
۱۶۱۳	جناب ميرزا علي قلي
۱۶۲۷	ميان دولت خان لودي
۱۶۳۱	ميرزا حسن علي بيگ
۱۶۳۳	ميرزا جان بيگ
۱۶۳۴	ميرزا نور الدين محمد
۱۶۳۷	ميرزا عبد الملک
۱۶۳۸	جناب مهدي قلي سلطان
۱۶۴۲	مير عوض
۱۶۴۳	ميرزا صالح بيگا
۱۶۴۷	ميرزا ابو طالب
۱۶۴۸	ميرزا محمد معصوم
۱۶۵۰	خواجگي ابو القاسم
۱۶۵۱	ميرزا شرف جهان

صفحه	اذکار				
۱۶۵۳	...	...	...	...	آقا صفی مشهور بصفیا
۱۶۵۶	...	...	...	...	میرزا یزدان قلی ...
۱۶۵۸	...	...	...	...	آقا محمد شیرازی
۱۶۶۰	...	...	...	...	میان فهیم ...
۱۶۶۲	...	...	...	...	شیخ عبد السلام ...
۱۶۶۸	...	...	...	...	کلب علی بیگ بهارلو
۱۶۷۳	...	...	...	...	محمد مومن لنگ
۱۶۷۴	...	...	...	...	محمد رضا ...
۱۶۷۵	...	...	...	...	شجاعا ...
۱۶۷۶	...	...	...	...	محمد شریف خان
۱۶۷۸	...	...	...	...	ملا عبد الرحیم عنبرین قلم ...
۱۶۷۸	...	...	...	...	ملا محمد امین جدول
۱۶۸۰	...	...	...	...	ملا محمد حسین هروی صحاف
۱۶۸۰	...	...	...	...	ملا محمد مومن ...
۱۶۸۰	...	...	...	...	میر باقی مارراء النهری
۱۶۸۱	...	...	...	...	میان ندیم
۱۶۸۱	...	...	...	...	بهبود ...
۱۶۸۲	...	...	...	...	مولانا مشفق نقاش
۱۶۸۲	...	...	...	...	مادهو نقاش ...
۱۶۸۳	...	...	...	...	مولانا درویش تربتی
۱۶۸۳	...	...	...	...	محمد صالح بیگ تفنگ ساز

صفحه	اذکار
۱۶۸۸ ...	مولانا ابراهیم نقاش
۱۶۸۹ ...	آقا محمد نامی ...
۱۶۹۱ ...	مولانا اصولی ...
۱۶۹۲ ...	استاد میرزا علی قنچکی ...
۱۶۹۳ ...	مولانا شرف ...
۱۶۹۴ ...	محمد مومن طنابوره
۱۶۹۵ ...	حافظ نذر خوش خوان
۱۶۹۶ ...	حافظ شیره
۱۶۹۶ ...	طهماسب قلی گل
۱۶۹۶ ...	حافظ تاج شیرازی ...
۱۶۹۷ ...	علی بیگ مصنف اصفهانی

خاتمه در احوال علما و فضلا و شعرا
و سپاهیان و مستعدان هر صنف که
روی ارادت بدرگاه کعبه نشانش
آورده اند و در دیباچه

منقسم بسه قسم شده

چون صیت و آواز شجاعت و سخاوت و دانشمندی و سخن سنجی
این عنصر هوشمندی در اطراف و اکناف عالم منتشر گردید - و انوار مفاخرت
او بر چهره ممالک عراق و خراسان و هندستان تابان گشت - و آثار مآثر
بزرگی او بر کفایت ربع مسکون ظاهر گردید - علما و فضلا و دانشمندان هر
طبقه و طایفه بتخصیص اهل خراسان و عراق و آذربایجان که دم سبقت
خدمت^(۱) و ملازمت جد بزرگوار و والد عالیقدر و سلسله نامدارش میزدند -
و پرورده نعمت و خاندان این سلسله علیّه و دودمان رفیعه بودند از اطراف
و جوانب رو بدرگاه جهان پناهش آوردند - و غاشیه فرمان برداری و بندگی
را بر دوش جان گرفته طریق ملازمت و چاکری سپردند - بقدر حالت
و استعداد از انعام و احسان این معیار دانشمندی و عنصر دانائی بصلات
و انعامات و وظایف و علوفه گرامند بهره ور گردیدند - و از مرتبه ادنی بدرجه
اعلی رسیده محسود امثال و اقران شدند - و الحق هیچ یک از سلاطین

(۱) در نسخه (ب) «بخدمت ملازمت» ثبت شده ۱۲ *

زمان و پادشاهان دوران نسبت باین طبقه گرامی این اعزاز و احترام
 و احسان نموده - و باین سبب نام نامی مخاد و موبد نگذاشتند - بیژنه
 این اقوال و شاهد این مقال آنکه امیر دولتشاه بن بختیشاه سمرقندی در
 تذکره الشعرا در فضیلت و اعزاز و احترام این طبقه و انعام و احسان که از
 پادشاهان سابقه در باره شعراى ما تقدم واقع شده شطری بیان نموده - درین
 محل نقل کرده میشود - آنست که علمای اخبار و روای آثار اتفاق کرده
 اند که از زمان هبوط آدم پاک بدین توده خاک بهر وقتی (۱) نوعی از
 علوم بین الناس جلالت و قدری می یافته است - و حکمای آنقوم
 و علمای آن ایام در آن علم میکوشیده اند - و منهج نبوت را بآن استدرج
 می پوشیده اند - چنانکه بعهد نوح عَلَيْهِ السَّلَام علم دعوت و عزیمت -
 و بروزگار ابراهیم خلیل الله علم آتش کاری - و بدور موسی علی نبینا و علیه
 السَّلَام علم سحر و سیمیا - و بزمان عیسی روح الله علم حکمت و طبابت -
 و مهتران این فنون عن عمی الفنون بدین علم و عقل نبوت میکرده اند -
 و این علوم را معجزه میدانسته اند - پس قدرت بی علت الهی برفحوای
 و ما ارسلنا من رسول الا باسنان قومیه اقتضای آن کرد که انبیای اولو العزم
 را صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین جهت ابطال آن ادیان و گوشمال سروران
 آن زمان مبعوث کرد - چنانکه معجزه نوح عَلَيْهِ السَّلَام دعای او بود که
 رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْاَرْضَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ دِيَارًا - و معجزه ابراهیم دخول او در آتش
 قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا و سَلَامًا عَلَي اِبْرٰهِيْمَ و معجزه موسی عصای مبارک او
 بود که آلات و ادوات سحر را (۲) فرو برد که قَالَ اَلْقِيْهَا يَا مُوسٰى فَاَلْقٰهَا فَادَّا هِيَ

(۱) در نسخه (ب) « بهر وقتی نوعی الخ » مرقوم است ۲ *

(۲) در نسخه (ب) « ادوات حرب » ثبت است ۱۲ *

حیة نَسَعی - و معجزه عیسی حکمت و طبابت که بدم مرده زنده کردی -
 و اَبْرِي الْأَكْمَه وَ الْأَبْرَص وَ أَحْيِي الْمَوْتَى - و بوقت ظهور خاتم النبیین
 فصاحت و بلاغت بذوعی (۱) شرف یافته بود که فصاحتی عرب بدین (۲)
 دعوی نبوت میکردند - و آمیة بن ابی صلت (۳) که پیشوای شعرای
 مشرکان بود و آیه کریمه وَ الشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ در حق آن گمراه نزول
 کرده دایم (۴) دعوی باطل کردی - قرآن عظیم و فرقان کریم که حروف آن
 ظروف بلاغت است معجزه رسول علیه السلام گشت - قُلْ لَنْ أَجْتَمِعَ
 الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ
 لِبَعْضٍ ظَهِيرًا قرآن که کلام شفا بخش سبحانی است مبطل مزخرفات
 شیطانی گشت - چون علم قدیم قرآنی بذروه عیوق رسید فصاحتی عرب سر
 در زیر گلیم خمول و ادبار کشیدند - کرم شب تاب پیش چشمه آفتاب -
 و پاره قصب بنور ماهتاب چه تاب آورد - مضمون این ابیات مولانا
 هلالی (۵) مناسب این مقام است -

گر نبودی سخن چه گفתי کس در معنی چگونه سفتی کس
 گر بدی گوهری وزای سخن آن فرود آمدی بجای سخن
 غرض ازین اطناب آنست که پایه فصاحت و بلاغت رفیع و مزیع است -
 و حضرت رسالت همواره شعرا را عزیز و مکرم داشتی و بزبان آنحضرت

(۱) در نسخه (ب) «چنین شرف» موقوف است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «بدین علم نبوت» نوشته ۱۲ *

(۳) در هر دو نسخه «صلب» نوشته ۱۲ *

(۴) در هر دو نسخه «کرده رسم دعوی باطل» نوشته ۱۲ *

(۵) دولتشاه در تذکرة شعراء صفحه ۶ شعر ثانی را بشیخ عارف نظامی رَحْمَةُ اللَّهِ

عَلَيْهِ منسوب کرده ۱۲ *

گذشته که **إِنَّ مِنْ الشُّعْرِ لِحِكْمَةً** - و باتفاق جمهور علما در مجلس رسول و اصحاب - شعرا شعر گفته اند - و مدایح گذرانیده تربیت و صلح و رعایت یافته اند - و قبل از مبعث حضرت رسالت شعرا را حکما می گفته اند (۱) و می نوشتند - و هرکس درین علم ماهر می بوده امیر قبیله بوده - و امرؤ القیس که یکی از صفادید شعرای عرب است میگوید که بادشاه بوده در **همامه** - او را **ماء السماء** لقب بوده - و در کتاب **شرف النبی** آورده اند که **حسان بن ثابت** از مداحان حضرت رسالت بوده - و **ماریه قبطیه** را و خواهر او را که شیرین نام داشت **ملک شام** هدیه برسول فرستاد - و **ماریه** را رسول بخدمت خود قبول نموده ابراهیم از او متولد شد - و شیرین را **بصله شعری** که **حسان** بروز غزای **خندق** جهت رسول گفته بار بخشید - و نیز حضرت **علی بن ابی طالب** و ائمه معصومین **علیهم السلام** و اکثری از مشایخ طریقت و تابعین و سلاطین روزگار بگفتن اشعار رغبت نموده اند - و **بصله انعامات** و **اکرامات** بشعرا نموده اند - **قیاس** باید کرد که علمی که علم قرآن عظیم ناسخ آنشده باشد چگونه (۲) علمی خواهد بود - و در رتبه و حالت کم علمی نباشد * حکایت کند که سلطان محمود غزنوی هرکس را بدست خود زدی دیگری نتوانستی زد - و گفتندی که همچون محمود کس باید که او را بزند - جائی که حرمت ... (۳)

(۱) نظامی علیه الرحمه در مخزن اسرار می فرماید :- * بیت *

بیش و پس بازگه کبوا پس شعرا آمد و پیش انبیا

(۲) در تذکره دولتشاه سمرقندی صفحه ۷ این عبارت حسب ذیل ثبت است -

قیاس باید کرد که علمی که علم قرآن عظیم ناسخ آن شده باشد در مرتبه و پایه کم علمی و عملی نباشد ۱۲ *

(۳) در نسخه (الف) بیاض دارد اما در نسخه (ب) « حرمت مخلوقی بل ندۀ

الخ » ثبت است ۱۲ *

بنده و بنده زاده بدین نوع است پس علمی که قرآن شکننده آن باشد هیچ علم آنرا نتواند شکست - و بروزگار قدیم شعرا را تعظیم و تکریم بلا غایت نموده اند - و ملوک و صدور و وزرا و اغنیا صله شعرا بر ذمت همت خود فرض دانسته اند - چنانچه در آثارست که در روزی که حضرت رسالت بمدیانه مشرفه داخل شدند کفیزگان شاعره بر سر راه رسول اشعار میخواندند برین قول -

طَلَعَ الْبَدْرُ إِلَيْنَا مِنْ ثَنِيَاتِ الْوَدَاعِ وَجَبَ الشُّكْرُ عَلَيْنَا مَا دَعَا لِلَّهِ دَاعٍ

چون رسول بخانه ابو ایوب نزول نمود اول حرفی که بزبان مبارک راند این بود که آن کفیزان که قدم ما را تهنیت گفتند لابد است که ایشان از ما معظوظ گردند - و از راه آورد شریف ما مستفید گردند - آن حضرت از جیب (۱) خود هر یکی را قراضه بخشید • و حکایت کند که اعشی از بزرگان شعرای عرب بوده و از یمامه است - روزی بمجلس احنف بن قیس رسید که میانه او و حنظله بن شیب که بنی اعمام (۲) بودند در باب کرم و تونگری و خیل و حشم مناظره رفت - و مفاخرت و شکوه خود بیان می نمودند (۳) - آخر اتفاق کردند که اعشی در میان ایشان حکم باشد - اعشی روی بحنظله کرد و این شعر بر وی بخواند -

كَمِيَّتِكَ مِنْ وَرْدَةِ أَفْرَةٍ وَ دَارِكٍ مِنْ دَارَةِ أَنْزَرَةٍ

وَ ثَوْبِكَ أَنْفَسُ مِنْ ثَوْبِهِ وَ اسْمُكَ مِنْ اسْمِهِ أَنْبَهُ

وَ لَكِنَّمَا الصَّدْرُ أَوْلَى بِهِ وَ أَعَالَهُ بِالْعُلَى أَشْبَهُ

حنظله درهم شد و از مجلس بیرون رفت - احنف او را در کنار گرفت

(۱) در نسخه (ب) "از جیب با ترحیب خود" ثبت شده ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) "بنی عم" مرقوم است ۱۲ *

(۳) در نسخه (الف) "بیان می نماید" نوشته ۱۲ *

و بوسه بر سر و روی او داد - اعشی باو گفت ای امیر ترا نصیحتی کنم
 و پذیري - زنهار در مجلس بمفاخرت خود سخن مگوي (۱) و مفاخره بکسی
 مکن که این شیوه بزرگان نیست - احنف سه هزار گوسفند بصله شعر
 و هزار شتر بحمايتی که او را در نظر دشمن او کرده بود و هزار شتر بجایزه
 نصیحتی که او را کرده بود باو داد - و اعشی و فرزندان او ازین رهگذر در
 دیار عرب بمال داری مشهور شدند * و امام سمعانی گوید که اصمعی گفت
 که روزی در قبيله بني اسد بخانهای اولاد طلحة بن جبیر اسدی رسیدم - مرا
 ضیافتی کردند بزرگانه - مدیحي بجهت آنقوم گفتن لازم آمد - بيتي چند
 بگفتم - آن عزیزان سه هزار گوسفند با سه نفر غلام چوبان بمن همراه کردند -
 روزی در مجلس هارون الرشید ذکر کرم و نِعَم آنقوم کردم - هارون گفت این
 قوم چرا از خدمت ما دور باشند - بحضوری ایشان مثال فرمود - و ایشان
 را تربیت نموده بمرتبه امارت رسانید - هرگاه مرا دیدندی گفتندی که ما
 بزرگی را از تو بگوسفندی چند خریده ایم * و صاحب ترجمان البلاغه آورده
 که صاحب سعید مکرّم بن العلاء در روزگار سلطان محمود غزنوی از کریمان
 کرمان بود و وزیر باستقلال - شبلی (۲) الدوله شاعر باوازه کرم او از نیشاپور
 عزیزمت کرمان نمود - و قصیده که مطلعش اینست انشا نمود -

دَعِ الْعَيْسَ تَدْرَعُ عَرْضَ الْعَلَاءِ اِلَى ابْنِ الْعَلَاءِ وَالْأَفْلَاءِ

صاحب پرسید که این قصیده چند بیت باشد - شاعر گفت چهل بیت -
 خادمی را فرمود که یک بدره زر تسلیم نمود - و عذر خواست که هر بیتي
 را بدره زر صله بایست چون در خزانه الحال تنگی هست معذور دارند •
 و از شعرای عجم امیر نصر بن سامان صله نظم کتاب کلیله و دمنه هشتاد

(۱) در نسخه (الف) «مگوي» ثبت است ۱۲ *

(۲) در نسخه (الف) «شبلی الدوله» مرقوم است ۱۲ *

هزار درم نفقه برودگی انعام فرمود - و امیر عصری در عهد سلطان محمود مرتبه امارت یافت - و امیر معزی را سلطان جلال الدین ملکشاه منصب ندیمی داد * و آنجماعه از نوادر اتفاقات یکی از مشاهیر این طبقه را صلح و جایزه داده تربیت نموده اند و در هر عصری و عهده یکی از این طبقه مرتبت و حالت می یافته اند - و از بادشاهان عرب و فصیحی ایشان و از سلاطین فرس و سخن سنجان فارسی از زمان بعثت حضرت رسالت رعایت و تربیت که کرده اند و یافته اند و در تواریخ و کتب مطوله بنظر رسیده همین است - و اگر هم بوده باشد و بنظر در نیامده امثال اینها خواهد بود - و درین زمان بادشاه جم جاه ظلّ الله شاه عباس حسینی الصفوی ملا لسانی تکلو را بزر (۱) کشید - القصة رعایت و تربیت و احسانی که در عرض هزار سال بادشاهان زمان باهل استعداد نموده اند و قابل نوشتن و بتحریر و تقریر در آوردن ایمنه سیر و اخبار بوده و هست آنست که دولتشاه نقل نموده - زهی صاحب سعادت و مربی اهل نظم و نثر و برآرند پایت سخن که هر کسی که خود را در سلک ارباب نظم منتظم ساخت از خوان احسان او بهره برد - و در یک عصر و یک زمان جمعی را که ذکر ایشان درین خلاصه ثبت شده تربیت و رعایت نمود - و بانعام و احسان و اشفاق از اوطان خود بهندستان آورده ملازم رکاب ظفر انتساب خود ساخت - و اگر راقم خواهد که احسان این مربی اهل استعداد و برآرند پایت سخن را که در باره هر یک ازین طایفه نموده اند شرح نماید تالیفی علیحده افشا

(۱) در نسخه دیگر مآثر رحیمی چنین مذکور است که شاه عباس حسینی صفوی ملا لسانی تکلو را بصله مدحی که در شان علی بن ابی طالب رض و نعمت حضرت رسالت پناه گفته بود و او را خوش آمده - * بیت *

اگر ساعر کشد دشمن و گردوست بطاق ابروی مستانه اوست

بزر کشید الخ *

باید کرد - و اگر بادشاهان سابق از هزار یکی در زمان دولت خود یکی را از هزار ازین طایفه رعایت نموده اند این مقدار در نظر مردم می نموده که مجلدات پرداخته اند - کریمی را که چندین هزار کس را در ظل مرحمت خود جای داده رعایت نموده باشد من گم نام چه ستایش توانم نمود - اوصاف این کریم بر عالمیان چون ظاهر توانم ساخت - اگرچه شطری از علو همت و بزرگی این بزرگ بی نظیر و همال از احوال مستعدان و اشعار آبدار ایشان که بمدح این بزرگوار گفته اند ظاهر میشود و بر مطالعه کفندگان مبین میگردد -

آنکس که ز شهر آشنا هست داند که متاع ما کجا هست

و در اندک زمانی مضمون این رباعی مؤلف اظهر من الشمس گشت * رباعی *

تا دهر شکوه خانخانانی دید بر عهد سکندر و سلیمان خندید

از بس که نهادند بدرگاهش رو ایران شد هند و هند ایران گردید

زمان دولت ابد توامانش نقوش پاستانی افسانه‌های بادشاه مغفور مرحوم

سلطان حسین میرزای بایقرا و سایر سلاطین ماضیه را از لوح خاطرها شست -

و دربارش از کثرت مستعدان طعنه زن یونان گشت - دانشمندان در

کتابخانه‌اش که مکتبخانه هوشمندانست بافاده و استفاده شهرها عصر

شدند - شعرا جواهر معنی و نقد طبیعت نثار خاک راهش ساختند -

و دواوین خود را بمدح این ممدوح عالمیان مزین ساختند - و از یمن

شاگردیش مشهور عالم گردیدند - و این قطعه شیخ ابو الفیض فیضی که برادر

ارشد ارجمند شیخ ابو الفضل مؤلف اکبرنامه و ملک الشعرا زمان خلیفه

آلهی بود و بشرف استادی شاهزادگان کامگار نیز مشرف بود و در مدح

آنچنداب فرموده دلیلی واضح است بر انعام و احسان بی وزن و سنگ این

سیه سالار بمو اوتان -

خانخانان عهد کانعامش طبع را رخصت شگفتن داد
 داشت چون اعدماک بر شعرا صلہ پیش از مدیح گفتن داد
 سپاهیان کمر جانسپاری بر میان جان بسته در ملک گیری و مملکت ستانی
 خال عار بر چهره دشمنانش نگاشتند - القصة هر طبقه و طایفه بقدر وسع
 و امکان و حالت خود بتقصیر از خود راضی نشده سر مباحثات و افتخار بر
 آسمان سودند - تعداد و ایران اسامی این جماعه اگر از روی واقع کرده آید
 بتطویل می انجامد و تسلسل لازم می آید - به بعضی از مشاهیر آن گروه
 اکتفا می نماید - و برخی از آثار و فتایح ابکار ایشان و کیفیت وصول
 بسعادت خدمت و دریافت ملازمت این شمع انجمن آفرینش و حالات
 آنجماعت را ثبت میگرداند - وَاللَّهُ أَعْلَمُ وَعَلَيْهِ الْمُسْتَعَانُ *

قسم اول از خاتمه در احوال علما و فضلا که
 بهترین نوع بنی انسان اند تیمناً بذکر
 ایشان شروع می نماید

و چون الحال در خدمت ایشان بلوازم خدمتگاری قیام و اقدام دارد
 افتتاح بدکر خدام احدی (۱) مولانا فریدالدین دهلوی که از جمله علمای کرام
 ذوی الاحترام دارالسلطنه حضرت دهلوی است می نماید *

مولانا فرید الدین

مولانا فرید الدین فرزند خلف فضیلت پناه کمالات دستگاہ حافظ ابراهیم
 است - و همیشه در سلسله این عارف آگاه علما و فضلا بوده اند - و از رهگذر

(۱) در نسخه (ب) " اخوندی " مرقوم است ۱۲ *

فضل و طالب علمی در خدمت سلاطین ماضیه آن دارالسلطنه معزز و مکرم
 بوده اند - و اکابر و اعیان و اهل آنولایت بوجود فیض الوجود ایشان مباحثات
 می نموده اند - و زیب و زینت ملک خود میدانسته اند - و مرید و معتقد
 بوده اند - اما مولانای مومی ایبه پا از مرتبه آبی عظام کرام بالا تر نهاده
 افسر مثال سرآمده فضلا و علما گردید - و تاج تارک ارباب فضل و بینش
 گشت - و جفر و اعداد و نجوم و ریاضی و هندسه و نیرنجات و طلسمات را
 بسرحد کمال رسانید - در اوایل حال در خدمت پدر بزرگوار بکسب (۱) مشغول
 بود - چون بسین رشد و تمئیز و رشاد رسید بخدمت فضیلت پناه علامی
 شاه نظام نرنولی شدت - و بعضی مقدمات را از ایشان دریافت -
 و آخر الامر از جمله تلامذه علامه زمان و وحید دوران ارسطوی ثانی
 و فلاطون یونانی شاه فتح الله شیرازی گشت - و ترقی تمام در خدمت
 ایشان او را دست داد - و در اندک زمانی از دانشمندان متبحر این
 فنون گردید - و اهل هندوستان بدانش و فضیلت او مقرر و معترف
 گشتند (۲) - و کارش بجائی رسیده که اکثر علمای متقدمین ریاضی (۳)
 و دانایان پیشین وجودش را در می یافتند - بوجودش مفتخر گشته
 بشاگردیش مباحثات می نمودند - و متاخرین را خود در فضل و دانش
 او سخنی نیست - انوار فکر متینش چون قطب فلکی پا برجای -
 و پرتو ذهن عالم آرایش چون آفتاب عالم آرای - رای رزینش حلال
 اصناف مشکلات - و کشف انواع معضلات - و ذهن مستقیمش رصد بند
 دقیقه شناسان - و فکر متینش دانش آموز رصد دانان - مستجمع فنون

(۱) در نسخه (ب) «بکسب آنها» ثبت است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «گشته» نوشته ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) «اکثر علمای متقدمین و ریاضی دانان پیشین» ثبت

عقلیه - و حارحی اصناف نقلیه - هنر گستری که بدلاالت تلقین عنایت ربّانی باره جدّ و جهد را در مضماری فضیلت و دانش از فارسان عرصه دانشوری گذرانیده - و دانشمندی که گویی مهارت در میدان بینش و بصارت بتعلیم هدایت سبحانی از همگنان در ربوده - مبین^(۱) قانون علم و کمال - مدون^(۲) دواوین^(۳) فضل و افضال است - اگر ذکر کمالات ایشان کما هو حقه کرده شود عمر طبعی را آن مایه^(۴) نیست که بتصرف آن وفا کند - تصانیف بیشمار و احکام بسیار از ایشان بر روی روزگار جلوه گر شده - چنانچه بعضی از اهل عالم آنها را مازرای زاده طبیعت انسانی می دانند و می گویند که صاحب این خیالات را کیفیت از مبداء می باید که فیض^(۵) شده باشد - و الحق آنطور افکار دقیقه بکار برده که گنجایش این احتمالات^(۵) داشته باشد - از آنجمله رساله^(۶) بجهت تاریخ جلوس بر تخت سلطنت دهلی و ولادت خاقان فلک آستان گیتی ستان نورالدین محمد جهانگیر بادشاه مبنی بر چهار بیت پرداخته - که تاریخ تولد و سلطنت و فوت سلسله صاحب قران زمان امیر تیمور گورگان تا انقراض زمانست - هر کس که تا حال که هزار و بیست و چهار هجری بوده باشد بوجود آمده باشد از آنجا بر می آید - هر کس بعد ازین بوجود آید نیز پیدا میشود - و سواى آن سلسله رفیعه اگر بجهت تولد و فوت و غیره کافه^(۷) انام تاریخ خواهند و حصر اسامی ایشان توان نمود از آنجا ظاهر میگردد - و الحق از عجایب روزگار

(۱) در نسخه (ب) « مبین اشکال قانون علم و کمال مدون قانون فضل و افضال »

ثبت است ۱۲ *

(۲) در نسخه (الف) « مدون دواوین » مرقوم است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) « پایه » نوشته ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) « می باید که رسیده باشد » مرقوم است ۱۲ *

(۵) در نسخه (الف) « اجملات » بجای احتمالات نوشته ۱۲ *

است و آن ابیات اینست که ثبت میشود - • ابیات •

گهر باری بکف موسی ولی عهد نسب عالی
 زمان آرا بدل الطف مثال نور^(۱) بوجه اظهر
 بزرگی ده قوی والا هزبر افکن بقصد اجزم
 بدم عیسی مه انور بدل دریا بآب اکثر
 بچود اجود زهی عادل سکندر دل قوی صفدر
 لسان الحق بعزم ارفع ملک والا دوم اکبر
 جهانگیری بنور انور عسدر بندی بجاه جم
 ملک عالی زهی عاقل فلاطونی بدل داور

و دیگر اشعار اضافه این نموده و شکلی^(۲) کشیده که از آن صنعت این
 صفت ظاهر میگردد - و در آخر^(۳) ذکر ایشان نوشته میشود و فیض حق
 نام بر رساله بهمین طریق^(۴) باسم خلاصه دودمان تیموری شاهزاده جهانیان
 کشور ستان شاهزاده پرویز خلف سلف بادشاه مذکور ترتیب داده - و بهمین
 طریق که آن تواریخ در آنجا از هشت مصرع برمی آید درینجا از یک
 مصرع برمی آید - و فیض حق تاریخ تحریر و تصنیف آن رساله است •
 و رساله دیگر در علم جفر به ظل لوح محفوظ موسوم ساخته و پرداخته
 است - که قوت مدرکه انسانی از دریافت و فهم آن عاجزست - دیباچه

(۱) در نسخه (ب) «انور» نوشته ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «دیگر اشعار اضافه این ابیات نموده و قصیده کرده که این
 ابیات بطریق موشح از اوایل ابیات آن برمی آید - و شکلی الخ» ثبت است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) «و در آخر ذکر ایشان نیز مربع بطریق بساط شطرنج نوشته

خواهد شد و فیض الحق نام الخ» مرقوم است ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) «بهمین طریق نوشته و باسم خلاصه الخ» ثبت است ۱۲ *

آن را بجنس ثبت کرد تا بر مطالعه کنندگان حقیقت متانت آن رساله و افکار دقیق عمیق ایشان ظاهر گردد .

دیباچه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كَاشِفُ أَسْرَارِ كُنُوزِ رَحِيمٍ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لَنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ
وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَالنَّبِيِّ الْمُخْتَارِ وَبِطُغَيْلِهِ انْكَشَفُ هَدْيِ
الْأَسْرَارِ وَإِظْهَارِهَا بِطَرِيقِ الْأَدْوَارِ وَسَمِيَّتِهَا بِصَفَائِحِ الْمَلْفُوظِ لِلرُّوحِ الْمُحْفَوظِ -
چنانچه ارباب لوح محفوظ ذوی السمع و الفواد و اصحاب عرش اولی الایدی
و الابصار اند و همچنانکه علم ازل و ابد در آن مخزون است بی تکلف
و تخلف علم اولین و آخرین درین مخزون است - چنانچه آیات کریمه
و احادیث عظیمه و اقوال مشایخ و الفاظ فضلا و اشعار شعرا و غیرها باسرها
از نظم و نثر آنچه بعالم ظهور آمده و خواهد آمد درین مقام مذکور است -
و بغیض فیاض عالم الغیب و الشهاده باندرک توجه و تصرف مظهر جامع
لعین انسان از غیب بشهادات آید چنانکه باید - پس بدین تقدیر شمول
این صفائح ملحوظ ازل به ابراز لَا رَطْبُ وَلَا يَابِسُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ بود -
و مبین دلیل من شَجَرَةَ أَقْلَامٍ وَ الْبَحْرَ يَمْدَةُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَعَدْتُ
كَلِمَاتُ اللَّهِ - وَ أَيْضاً - هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ الْحَقُّ إِذَا دُبِرَ وَ أُسْكِنَ بِتَوَجُّهِ
تَامٍ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالصَّوَابِ •

و رساله دیگر بجهت جلوس نورالدین محمد جهانگیر بادشاه نوشته اند

و از حروف منقطه و غیر منقطه این بیت -
 * بیت *
 اگر خواهی دُرّ های تواریخ بگو دارای تخت آرا دُرّ بار
 تاریخ جلوس این بادشاه و هر قسم تاریخی که بجهت هرچه خواهند بطریق
 تعمیه و غیره بر می آید - و نهایت ندارد - و زینچی نیز باسم این درویش
 فهام صافی ضمیر که غرض اصلی از تحریر این رساله حالات ایشان است
 نوشته اند - و استخراج تقویم آفتاب که مفاسدت باسم شریف ایشان و ایشان
 با کواکب و درج و عدد ایام سال از آن ظاهر میشود - و تواریخ مشکله بنام
 فامی ایشان و فرزندان گرامی ایشان مستفاد میگردد - و الحق این مقدمات
 بعقل راست نمی آید ما دام که کسی بملازمت ایشان نرسد - و مطالعه
 تصانیف ایشان نکند قبول این معنی نخواهد نمود - اگرچه حسن العجم
 مولانا محبتنام کاشی که از فحول شعرا و تواریخ دانان عراق است شش
 رباعی بنظم آورده که یکهزار و یکصد و بیست و هشت تاریخ بجهت جلوس
 شاه اسمعیل بن شاه طهماسب حسینی الصفوی بر تخت سلطنت ایران
 بجای پدر از آنها بر می آید - و شیخ علی نقی کمره که از افاضل علما
 و شعرای عراق است او نیز از یک بیت هفتصد اسم بطریق تعمیه بر آورده -
 و خواجه محمد سرورف گیلانی از یک بیت یکهزار و پانصد اسم بهمان طور
 بر آورده - و مدعا اینست که هر اسمی که گویند بر می آید - و امثال
 اینها از قسم تاریخ و معما از دانشمندان بسیار سرزده - و راقم بصحبت (۱)
 این سه بزرگوار رسیده و آنچه ذکر رفت از ایشان شنیده - حقا که اصلاً مفاسدت
 در میان افکار عمیق دقیق که این دانشمندان نموده و آن خیالات نیست
 و با هم سنجدیدن اینها کمال بی انصافی است *

عَلَى أَيِّ حَالٍ بِتَارِيخِ هَذَا وَ شَشِ هَجْرِي بِمَلَاذِمَتِ أَيْنِ قَدْرَانِ

(۱) در نسخه (ب) "بخدمت این سه بزرگوار" ثبت است ۱۲ *

دانشوران رسیده و در سلک ملازمان در آمده . و در خدمت ایشان بافاده و استفاده مشغولی دارد - و منصب ارجمند صدارت عالی ایشان که از امّات مهم کارخانه سلطنت و اعظم عظیم امور کارگاه خلافت است بایشان مرجوع است - و بجهت برآوردن مطالب و مقاصد فقرا و مستحقین متوجه این امر خطیر شده دقیقه از رعایت درماندگان فوت و فرو گذاشت نمی نماید - و بسیاری از عاکفان و درویشان و گوشه نشینان بوسیله ایشان از احسان این فقیر فواز ممتاز گشته اند * و در وادی زهد و ورع و تقوی بی نظیر و بیمثال است - و اوقات شریف بطاعات و عبادات و نوافل و فرایض و سنن مصروف میدارد - و در هر فن کوس یکتائی میزند - و ببرکت خدمت این بزرگوار سر مبالغات و فخر بر آسمان می ساید - و اگر اهل حسد و نفاق و انکار این مقدمات را حمل بر مبالغه نمایند **الْحَمْدُ لِلَّهِ** که ذات فیاض الجود ایشان که مصدر این آثار غریبه است بر مسند استفاده نشسته گویند و افاده کن و بعجز و نادانی معترف شو - و تمامی اوقات خود را صرف خدمت و ملازمت ایشان نموده و می نماید - و امروز که هزار و بیست و چهار هجری بوده باشد بدستور در ملازمت ایشان می باشد - و شرح انعام و احسانی که بایشان (۱) شده و میشود و تربیتی که یافته و می یابد در حوصله راقم نمی گنجد که تحریر نماید - از احسانهایی که بدیگران نموده و درین خلاصه ثبت است **فی الجملة استنباط می تواند نمود** - که هرگاه با آن جماعه با آن استعداد آن کرده باشند با این دانشمند چه کرده باشند - و ذات عدیم المثلش درین زمان غنیمت است - امید که تا قیام قیامت در خدمت ایشان بماند - و تواریخ مشکله ایشان بسیار وارد شده باین چند تاریخ که بجهت این سیه سالار و فرزندان یافته اند اکتفا نمود - تاریخ ولادت

(۱) در نسخه (ب) «بابن دانشور شده» مرقوم است ۱۲ *

این عنصر هوشمندی را اینچنین پیدا کرد -

در دریای سعادت آمد

و تاریخ ولادت خلف سلف ایشان را اعنی نواب مستطاب میرزا ایرج را
أَبْقَاةُ اللَّهِ تَعَالَى - ایرج حق پرست یافته‌اند * و تاریخ ولادت با سعادت
میرزا داراب خان سَلَمَةُ اللَّهِ وَ أَبْقَاةُ بَابِ رُوشِ جَلْوَةِ دَادَةِ اَنْد -

ابن کریم زاد کریم الطرفین -

و تاریخ ولادت میرزا رحمانداد سَلَمَةُ اللَّهِ را اینچنین در لباس نظم جلوه دادند -

از عنایات حق و الطاف او بهر رحمانداد بن عبدالرحیم

سال تاریخ ولادت را دریافت کاشف اسرار رحمان و رحیم

اول ابن ابن بیرم خان دوم الکریم ابن الکریم ابن الکریم

و تاریخ ولادت با سعادت میرزا (۱) امر الله -

دوم دومی بیرم خان

و این تواریخ را بجهت فتح میرزای عالمیان میرزا ایرج الملک بشاهنواز
خان که ملک عنبر را شکست داده یافته‌اند -

فتح از رای میرزا آمد

و دیگری چون نهم ماه ذی القعدة این فتح دست داده بود فهم ذی القعدة

تاریخ یافته و این تاریخ از اعجوبه‌های روزگار است - و تاریخ رفتن نواب

سپه سالار بجانب دکن بجهت آوردن صبیغه عادلشاه بجهت شاهزاده

خورشید لوا صاحب اقبال شاهزاده دانیال بغایت خوب یافته - در نوزدهم

جمادی الآخر متوجه شده بودند - نوزدهم جمادی الاخری (۲) را موافق

یافته * و تاریخ توجه میرزا ایرج را نیز بجهت همین مطلب بطرف احمدنگر

(۱) در نسخه (الف) «میرزا امرا امر الله» نوشته ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «جمادی الاخری» مرقوم است ۱۲ *

دکن قبل از توجه سپه سالار این چنین پیدا کرده چهاردهم ذی الحجج (۱) *
 و از نوادر اتفاقات آنکه دو تاریخ از آن مستفاد میگردد - یکی تاریخ آهی که
 چهل و نه بوده باشد - از ابجد صغیر ظاهر میشود - و تاریخ هجری که هزار
 و دوازده بوده باشد از کبیر * و تاریخ توجه سپه سالار بر سر راجوی دکنی در
 روز ... (۲) و همان تاریخ تاریخ است - و تاریخ آمدن این سپه سالار از جنابور
 به برهان پور که روز پانزدهم جمادی الآخر بوده - پانزدهم جمادی الآخر تاریخ
 یافته *

القصة این قسم تواریخ بسیار یافته - و در جفر و اعداد و نجوم احکام
 خوب از ایشان بظهور آمده - و عدیم المثل و بی بدل عصر و زمان خود است -
 و صورت تاریخی که سابقاً ذکر رفت که بجهت جلوس بادشاه جم جاه
 نور الدین محمد جهانگیر بر تخت سلطنت دهلی یافته اینست که بتعرییر
 در آمده و کیفیت و حالت تصنیف و مصنف از اینجا ظاهر میگردد -
 بِمَنَّةٍ وَ جُودَةٍ (۳) *

میان وجیه الدین

میان وجیه الدین فاضلی دانشمند و عالمی خردمندست - و شاگرد
 بیواسطه عماد (۴) طارمی بود که از جمله شاگردان و تلامذۀ علامۀ زمان و وحید
 دوران مولانا جلال الدین محمد درانی است - که از غایت شهرت احتیاج
 بتعریف و توصیف ندارد - و اکثری از ملایان متبحر هندوستان شاگرد میان
 مومی الیه اند - و بجامعیت او در میان فاضلی این عصر کسی بهم

(۱) در نسخه (ب) «ذی الحجج» مرقوم است ۱۲ *

(۲) در هر دو نسخه بیاض دارد ۱۲ *

(۳) در هر دو نسخه بقدر نیم صفحه بیاض دارد ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) «ملا عماد طارمی» مرقوم است ۱۲ *

نمی (۱) رسد - و در مجاهدۀ نفس و ترک لذاتِ دنیاوی نیز سعی بکمال کرده
 تزکیۀ نفسی فی الجمله او را بهم رسیده بود - و احوال خیرمآل میان مذکور
 از غایت شهرت و نهایت عالمگیری از تفصیل آن بازم میدارد - و دست در
 دامن عجز و انکسارم زدن میفرماید - این سپه سالار کسب کمال و فضل
 و آداب اکثر اوقات در ملازمت این سایه پروردگار نموده - و مباحثه و مطالعه
 این صاحب ذکا و فطرت بالجمله در خدمت و حضور این دانشمندِ خدا
 شناس بوده - و این فاضل را اعتقاد بیش از وصف حد و کمال بسلیقۀ این
 خدیو کار آگاه بوده - و چندی از فقرا و مستحقین بوسیله میان مومنی الیه از
 سفرۀ نِعَم الوان و خوان احسان این سخنی بيمثل و مانند کامیاب و مطلب
 روا گشته اند - و خود نیز بتکلفات و تواضعات بزرگانه چنانکه فراخور حال او
 و عطای این بزرگ سخنی بوده باشد اختصاص یافت - و همیشه بشکر انعام
 و احسان ایشان متروم میشود (۲) - و زمزمۀ دعا و ترفن ثنای بی ریای ایشان
 را لیلۀ و نهاراً سامعه افروز ساکنانِ ملاءِ اعلی میساخت - و این قدر دان نیز
 بنوعی که شاگردان باستاندان و مریدان با پیران سلوک نمایند با وجود سلطنت
 و حشمت و جاه با ایشان سلوک می نمودند - و این مقدمه را بر خود منت
 می گذاشتند - و در طرز و سلوک باین طایفه از زمان هبوط آدم پاک بعرضه (۳)
 خاک هیچ یک از اهل زمان باین طریق نبوده اند - و این قسم مرید ایشان
 نشده اند - **إِنْشَاءَ اللَّهِ تَعَالَى** که تا قیام قیامت درمیانه اهل عالم هم این
 بزرگ در رعایت اینقسم مردم ساعی و هم این طبقه گرامی در دعا گوئی
 ایشان موفق باشند - **بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الْأَمْجَادِ ***

(۱) در نسخه (ب) "کسی بهم نرسید" ثبت است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) "متروم می بود" موقوف است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) "آدم پاک باین توده خاک" نوشته ۱۲ *

غازی خان بدخشی

غازی خان بدخشی از اکابر و اعیان بدخشان^(۱) بوده و از جمله فحول علمای دوران است و از منصب داران عمده بادشاهی^(۲) بوده - و همیشه جمعی از اکابر علما و صلحا^(۳) با او همراه می بوده اند - و در اثنای سیر و سفر مایحتاج و ضروریات آنجماعت را سامان میداده^(۴) و در هندوستان بجامعهیت او کم کسی بهم میرسد - و نسبت خویشی میانگ او و شیخ ابوالفضل بهم رسیده بود - چنانکه شیخ صومی الیه بار نسبت کردن را فخر خود دانسته همشیره خود را بحباله او در آوردند - القصة بزرگی دانشمند و دانشمندی خردمند صاحب حال و مکنت و جمعیت بوده - و در احمد آباد گجرات مدتی در ملازمت این سپه سالاری^(۵) از کمکیان بود - بانفاده و استفاده مشغولی جست - و صباح و مساخدمت این مجموعه^(۶) دانشمندی و سر بلندی را فرض عین و عین فرض دانسته بمباحثه و مطالعه مشغول بود - و این سپه سالار را چندان اعتقاد بدانش و سلیقه و فهم آن علامه روزگار هست^(۷) که بهیچ یک از دانایان این زمان نیست - و خود را در معنی باوجود استادی شاگرد ایشان میداند - و باین فخر می نماید که بعضی مقدمات را در خدمت این طور فاضلی طی نموده - و از غایت

(۱) در نسخه (ب) « اعیان بدخشان و از جمله علمای دوران است » نوشته ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) « بادشاهی است » مرقوم گشته ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) « علما و صلحا و فضلا با او الخ » مرقوم است ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) « سامان می داده اند » ثبت است ۱۲ *

(۵) در نسخه (ب) « سپه سالار » مرقوم است ۱۲ *

(۶) در نسخه (ب) « این مجموعه خردمندی و سر بلندی و دانشمندی »

مرقوم است ۱۲ *

(۷) در نسخه (ب) « است » مرقوم است ۱۲ *

دانشمندی و فضیلت از تعریف و ستایش مستغنی و منزّه است - و در ایام بودن در ملازمت ایشان بتکلفات بزرگانه و تواضعات ملوکانه اختصاص یافت - و هر قسم مطلبی و مقصدی که داشت بی مضایقه و مساهله در گزارش نهادند - و آن فاضل بی نظیر و بیمثال نیز تا در قید حیات بود در شکرانه احسان ایشان میکوشید و دعای دولت روز افزون ایشان را بر خود واجب و لازم دانسته بود (۱) *

قاضی نصیر الدین

قاضی نصیر الدین فرزند خلف شیخ ساج محمد است - و در دارالسلطنه برهانپور نشو و نما یافته - و در سن صبی میل بکسب علم و طرز تصرف نمود - و در تذکیر و تحقیق جنید و بایزید زمان خود شد - و در مقدمات علمی جامع معقول و منقول و حاوی فروع و اصول گردید - کواکب فضل و افضال از مطلع آن علامه زمان تابان - و انوار دانش در اکثر علوم از تحریرش ساطع - تکریر و تقریر قواعد طبعش مقبول خواص و عوام - بارشاد خلیق خاندیس بزمه فقهایی انام و علمای ایام - سرمایه عمر گرامی صرف فواید فنون ظاهری و حقایق علوم باطنی نموده - و بامداد طبع عالی حاوی اصناف بدایع علوم و حکم و باسعاد ذهن و قاد مصداق مصدوقه **عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا**

(۱) در نسخه (ب) بعد جمله "واجب و لازم دانسته بود" عبارت زیرین مرقوم است "و چون وداع این جهان فانی نمود فرزند خلف خود خواجه حسام الدین محمد را بحضانت لطف و عنایت ایشان سپرد - و احوال او علیحدّه مذکور شده چنانکه در احوال او ظاهر می شود که بچه قسم عنایات اختصاص یافته - و در بعضی اوقات صاحب صوبگی سرن رنجان؟ مرجوع بوده و منصب عالی پنجهازاری از خلیفه الهی یافته بود - و در اوایل حال در سمرقند کسب نموده و به بدخشان آمد و در خدمت آنجا راه مصاحبت و هجرت یافت" ۱۲

لَا يَعْلَمُ گشته - کلامش مختصریست نافع و تحریرش در باب مخالف (۱)
 حاجتی است قاطع - الحق ملکی است در صورت انسان - و چندان تزکیه
 که او را بهم رسیده که کم کسی از نوع بنی انسان را بهم رسد - اکثری از
 ملایان متبحر هندوستان و دانشمندان این ولایت بشرف شاگردی
 ایشان مفتخر و سرافرازند - و ازین رهگذر که بخدمت ایشان رسیده سمت
 شاگردی آنجناب دارند ممتازند * و کوس یکتائی و بیمثلی در کشور
 فضل و دانش میزند - و بسرحد اجتهاد رسیده - چه اگر درین زمان وجود
 مجتهد جایز بودی ایشان سزاوار بودند - و بعضی از علما از رهگذر اینکه
 سخنان زیاده از فضل و حالت خود مذکور میسازند با اینچنین ذاتی در
 مقام عناد در آمده خود را در مقابل گوئی او در می آورده اند - و الحق
 کسی را درین جزو زمان از جمعی که در خاندیس و دیگر بلاد هندوستان
 هستند این تخیلات کمال بی انصافی و نهایت بی مردمی است - چه
 امروز نظیر و عدیل ندارند - و اهل هند را بوجود او افتخار باید کرد - اگرچه
 در سلک ملازمان این سپه سالار در نیامده و ملازمت نه لایق حال و فراخور
 احوال اوست همواره بصحبت شریف این سپه سالار میبود (۲) - و در
 ملازمت ایشان بافاده و استفاده مشغولی می جست - و این سپه سالار را
 اعتقاد بیش از وصف بدانش و فضیلت و حالت درویشی و صلاحیت
 ایشان هست (۳) - و ملاقات آن زنده روزگار مغنم دانسته در اعزاز و احترام
 و توقیرش میکوشیدند - و انعام و احسان در باره این قسم دانشمندی چه
 گنجایش تحریر و تقریر دارد - هرگاه با جمعی دیگر که حالت ایشان

(۱) در نسخه (ب) «در باب مخالف» ثبت است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «این سپه سالار می رسید» مرقوم است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) «ایشان داشت» ثبت است ۱۲ *

ظاهر است آنقسم احسانات نموده باشند که ثبت شد یقین است که فراخور حالت ایشان نیز نموده‌اند - قلم از تحریر آن سرباز میزند - و بتوجه این سپه سالار اراده سفر حجاز نموده بآن سعادت سرافراز گشتند - و مدتی در مکه معظمه و مدینه مشرفه با علما و فضایی آنجا بمباحثه مشغولی جستند - چنانچه دانشمندان آنولایت اعتبار تمام از ایشان گرفته بدانش و حالت او قایل گشتند - و در اواخر سنه هزار و بیست و چهار از بندر وایل بسلامت بجانب بیجاپور تشریف بردند - و الحال که سنه هزار و بیست و پنج بوده باشد در آن دیار بگوشه گیری و عزت مرفه الحال و فارغ البال و قیام اللیل و دایم الصوم است (۱) - اهل آنملک از وجود فیض الجود ایشان معظوظ و بهره مند میگردند - و باعث هدایت و راهنمایی غافلان (۲) گمراه است - و همیشه بدعای دولت ابدی اتصال ایشان که باعث امن و امان و رفاهیت اهل زمان است مشغولی می نمایند - و بشکرانه انعام و احسان ایشان قیام می نمایند که شکر منعم واجب و لازم است - امید که تا انقراض زمان در دعا گویی این سپه سالار بماند *

میر عبد الباقي

میر عبد الباقي از دار السلطنه تبریز آذربایجان است - و در آن دار السلطنه از رهگذر حسب و نسب مقبول خواص و عوام می بود - و از دانشمندان مشهور آذربایجان بود - و اهل آن ملک را اعتقاد تمام بدانش و حالت و کیفیت و فضیلت او بود - و از طرز تصوف و تحقیق نیز نصیبی تمام داشت - و علمای عراق نیز او را سرآمد روزگار میدانستند -

(۱) در نسخه (ب) «دایم الصوم می باشد» نوشته ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «راه نمایی غافل و گمراه است» مرقوم شده ۱۲ *

و گاهی (۱) متوجه نظم رباعی عارفانه عاشقانه میشد - و این رباعیات از واردات طبع وقاد ایشانست -

خوش آنکه دلم سمند همت تازد وین نقد بیک داد وفا در باز
این هستی منجمد ز سرفای حدوث از گرمی خورشید قدم بگذارد

وله

هر کس بینی فخره به (۲) کشته؟ ز عمر
جز دل که همه تخم هوس کشته ز عمر
چون حاصلی از رفته ندارم در دست
می پندارم که هیچ نگذشته ز عمر

و در غایت علوهمت و کمال فطرت بود - و ذوق بندگی و ملازمت و جذبۀ خدمت این سپه سالار بدستور سایر مستعدان از ایران بهندوستانش آورد - و در مجلس سامی این بزرگ صوری و معنوی معزز و مکرمش گردانیده (۳) و چنانچه خاطرخواه او بود تربیت و رعایت یافت - و مدتها در ملازمت این سپه سالار بافاده و استفاده مشغولی جست - و جاگیر دار و صاحب منصب این سرکار گشت - و دلیل دانشمندی و نشانه فضیلت آن سیادت دستگاہ همین بس که در خدمت این سپه سالار راه مصاحبت و محرمیت و موافقت یافت - چه جمعی را که حالتی و فضیلتی نبوده باشد درین دربار راه (۴) بار نیست - القصة از دانایان زمان و ملایان روزگار

(۱) در نسخه (ب) مذکور شده که «علمای عراق نیز او را سرآمد روزگار می دانستند - و از جمله تلامذۀ ملا میرزا جان شیرازی است - و باتفاق ملا میرزا بساوراء النهر رفته از آنجا بهندوستان آمده و گاهی متوجه «الخ ۱۲ *
(۲) در نسخه (ب) «نه کشته» مرقوم است ۱۲ *
(۳) در نسخه (ب) «گردانید» ثبت است ۱۲ *
(۴) در نسخه (ب) «راه او نیست» مرقوم است ۱۲ *

بوده - و راقم مکرراً اوصاف حمیده این سید ستوده صفات (۱) دانشمند را ازین سپه سالار شنیده که بر اکثری از حضرات که بخدمت ایشان رسیده ترجیح می نهاده اند - و سبب مفارقت موسی الیه چون از خدمت این سپه سالار و مال حال مشار الیه بر راقم ظاهر نبود در اختصار کوشید *

میر^(۲) فیض الله

میر فیض الله از اجلّه سادات قریه ترخوزان تفرش عراق است - و تفرش ولایتی است در کوهستان ساوه که در آب و هوا و بساتین و کثرت اشجار و اثمار خط نسیم بر سغد سمرقند و بامشارود همدان و شعب بوان فارس و غوطه دمشق کشیده - و از رهگذر اهل استعداد و دانشمندی صاحب فطنت - کواکب فضایل و افضال از مطلع آن حارمی فروع و اصول طالع - و انوار دانش در اکثر فنون و مقاصد علوم از تحریر و تقریر قواعد شریفش مقبول خواص و عوام - و بارشاد خلیق مایوس تذکره فقهای ایام و علمای اقام - سرمایه عمر گرامی صرف فواید فنون ظاهری - و حقایق علوم باطنی نموده - و بامداد طبع عالی حارمی اصناف بدایع علوم و حکم - و باسعاد ذهن و قاد مصداق مصدوقه عامّ الانسان ما لا یعلم گشته - کلامش مختصریست نافع - و تحریرش در باب مختلف حجتی است قاطع - الحق ملکی است در صورت انسان - بسببی که بر اقامت ظاهر نیست بوسعت آباد هندستان شناخت - و یکچندی که در آن دیار رحل اقامت انداخت و بصعبت وضع و شریف آنجا رسید و دانش و قدر ذاتی و شناسائی همگی را بمیزان تمیز سنجید - بوی آشنائی بمشامش نرسید - برهنمونی سعادات ابدی

(۱) در نسخه (ب) «ستوده صفات را» مرقوم است ۱۲

(۲) در نسخه (ب) «سید السادات میر فیض الله» ثبت است ۱۲ *

و عنایات سرمدی بدرجات مَلکی سمات (۱) و مدارج قدسی معارج تربیت و شرفِ صحبتِ بلند پایه این دانش مایه سمت تقرب یافت - ارائک دانش و بینش و مایه (۲) افضال و رتبه کمال خود را برقم خردمندی موشح و مزین ساخت - و مدتی مدید و عهدی بعید بافاده و استفاده قیام و اقدام نمود - و باحسان وافر و انعام متکثر امتیاز یافت - تا آنکه بتاریخ سنه هزار و چهار اراده سفر حجاز و گذاردن حجة الاسلام در خاطر مصمم گردانیده رخصت یافت - و بآن سعادت که موجب فوز و فلاح دارین است مستسعد گردیده در مکه معظمه زَادَةُ اللَّهِ شَرَفًا و مدینه مشرقه بمقابله احادیث نبوی در صحبت علمای کرام و فقهای انام چندی بسربرد - و پایه فضیلت خود را فرق فرقد سای گردانید - و از آنجا بقصد توطن نجف و کربلای معلی در حرکت آمد - و اکفون که سنه هزار و بیست و چهار هجری است در نجف اشرف بتدریس مدارس مشهد مقدسه (۳) عَلَی سَاكِنَهَا النَّحِيَّةُ وَ التَّنَاءِ اِشْتغال دارد - و فتاوی او در وادی احکام شریعت غرا و ملت بیضای محمدی صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ در میانه علما و کافه (۴) فقها سند است - و از جانب بادشاه جمجاه ملایک سپاه شاه عباس صفوی بوظایف گرامند موظف است - و از پادشاهان ذی شان آل عثمان نیز رعایت کلی می یابد - و حق التدریس از سرکار فیض آثار نیز بار میرسد - و طلبه و اهل علم از درس و بحث آنجناب بمطالب عالیه میرسند - و مسود این اوراق در نجف در حین توجه بندگی این والا جاه صحبت فیض آثار ایشان را دریافت - و بالمشافه

(۱) در نسخه (ب) «ملکی صفات» مرقوم است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «پایه افضال» مرقوم است ۱۲ *

(۳) در نسخه (الف) «مشهد مقدمه غریبه ساکنها علیه النحیه و التناء» مرقوم

است ۱۲ *

(۴) در نسخه (الف) «کافه فقها است» مرقوم است ۱۲ *

ملاحظه نمود - و استماع رفت که دعای دوام دولت و بقای سلطنت این خیر اندیش سخاوت کیش را و فرزندان کامگار نامدار ایشان را ورد و شعار صباح و رواح خود ساخته بآن مداومت مینماید - و بقدر مقدر در آن باب در آن اماکن شریفه که محل استجاب دعا است میکوشد - و توفیقات داری ایشان را از حضرت آفریدگار مسئلت مینماید - و زبان حالش بمضمون این بیت ظهیر الدین قاریابی گویا است -

• بیت •

این بس که بعد خدمت سی ساله در عراق

نام هنوز خسرو مازندران دهد

و همواره مذکور میسازد که اوقات از بقیة احسان ایشان میگذرانم - امید که در دعا گوئی ایشان موفق باشد - و در نوشته (۱) که این فهرست مجموعه قضا و قدر در باب رخصت سفر حجاز و عتبات عالیات خواجه ابوالحسن خراسانی (۲) که بدست خط مبارک بود و راقم بشرف مطالعه آن مشرف شد - بخواجه مومی الیه اشاره شده بود که چون بشرف زیارت بیت الله العزیم و حضرت خیر الانام و مشاهد مقدسه برسند درویشان و خدا پرستانی که در آن اماکن اند از ایشان دعا برسانند و التماس دعای خیر نمایند - چه مقدار الطاف و اشفاق نسبت بآن سیادت پناه فرموده بود - دانست که آن همه شکر گذاری عبث نبوده و اگرچه آن همه دعا گوئی در برابر عشر عشیر آن الطاف نبود - امیدوار بدرگاه و اهب العطایا آنست که ذات عدیم المثال آن دعا گو و آن عالیجاه از ورود ناملایمات آخر الزمانی در حفظ عنایت ملک متان بوده همیشه کام روا و رتبه افزای مسلمانان بوده باشد - بَمَنِّهِ وَ جُودِهِ •

(۱) در نسخه (الف) «در نویسند» ثبت است ۱۲ *

(۲) در نسخه (الف) «خواجه ابوالحسن خراب» مرقوم گشته ۱۲ *

میرزا شکرالله

میرزا شکرالله از دارالافاضل شیراز است - و پدر بزرگوار آنجناب از اعیان و اکابر آنجا است - و همیشه در اردوی گیهان پوی بادشاهان عراق بمنصب مناسب درمیان ارباب قلم و اهل سیاق ممتاز بود - و بعضی اوقات بتحریر دفاتر سرکار خاصه ایشان بسر میبرد - و همواره در آن فن گرمی دانش از نویسندگان و ارباب قلم می ربود - و در کفایت مال دیوان و ضبط معاملات سلطانی طبعی کافی داشت - اما میرزای مومنی الیه چون یکچندی در اوایل سن خط تعلیق و علم سیاق را در زیاد و باقصی الغایت رسانید - از آنجا که عالم شناسائی و فطرت ذاتی و دریافت ایشان بود آن شغل خطیر را بنظر در نیاورده ترک شغل و منصب پدری کرده خسران دنیا و آخرت را در آن دید و پیرامون آن نگردید - و بصحبت طلبه و اهل علم شتافت - و در دارالافاضل مذکور در ملازمت سید السادات و الفقهاء - علامه العلماء - جامع المعقول و المنقول - حاوی الفروع و الاصول - استاد البشر - عقل حادی عشر - شاه تقی الدین محمد نسبه شیرازی بمطالعه و مباحثه مشغولی جست - و اکثر متداولات را در خدمت ایشان بنظر امعان در آورد - و ذات شریفش نقش تختة عبارات تازی و حجازی شد - و از جمله تلامذة متبحر ایشان گشت - و درمیانه شاگردان آنجناب بدانشمندی علم شد و امتیاز تمام بر دیگران پیدا کرد - القصة بدارالسطنة قزوین در اردوی گیهان پوی آمد و کیفیت و حالت خود را بر علمائی که در اردو می بودند ظاهر ساخت - و در ملازمت نواب فلکی جناب خان الزمان مرحوم فرهاد خان قرمانلو که در آن زمان عضد الدوله و رکن السلطنة بادشاه کامگار نصرت شعار شاه عباس صفوی بود راه مصاحبت و تقرب یافت - و مدتی مدید بمزید تقرب آن عالیجاه درمیانه علما و فضلامی ایران امتیاز داشت - در ایام تقرب و مصاحبت

آن خان الزمان بقدر امکان و مقدور در کار سازی و مهم گذاری و اصلاح کار ضعفا و مسلمانان میکوشید^(۱) - و نسخ و تعلیق را بغایت خوب می نویسد - و رقم نسخ^(۲) بر تعلیق استادان سابق کشیده - و بجامعیت کمالات و سلامت معارف و ملایمت طبیعت بیمثل است - کلامش مختصریست نافع - و تحریرش در باب مختلف حجّتی است قاطع - فکرش بکریست که در دبستان علوم پرورش یافته - و عقل عقلمند^(۳) آموزش مصباحی است که پرتو انوار غیبی بر رفته - توفیق افضالش بطغرای سعادت مندی - و مرقع پروانه آمالش برقم دانشمندی موشح است - چون عضد الدوله مزبور بجهت تقصیری که از او بظهور رسیده بود در دارالسلطنه هرات بر دست آن بادشاه ذمی جاه کشته شد میرزای مشارالیه صلاح در بودن اردوی همایون ندیده به بلدة الاسلام همدان رفت - و یکچندی در ملازمت نواب مستطاب سیادت و هدایت دستگاہ - نجابت انتباه - افلاطون الزمانی - بوعلی الثانی - استاد البشر میرزای ظهیر الاسلامی میرزا ابراهیم حسینی^(۴) همدانی بمباحثه و افاده و استفادة مشغولی جست - و زیارت عتبات عالیات و سیر عراق عرب را بتوجه ایشان دریافت - و در صحبت آنجناب بعراق عجم آمد - آخر الامر بآوازه بزرگی و صیت دانشمندی این غریب نواز سفر هندوستان اختیار نمود - و از بندر کذبایت بدارالسلطنه برهانپور آمد - و صحبت فیض

(۱) در نسخه (ب) عبارت ذیل بعد از لفظ "می کوشید" نوشته "و در ایامی که برادر خان موصی الیه اعنی نواب ذو الفقار خان بیگلر بیگی آذربایجان از جانب بادشاه جم جاه شاه عباس والی ایران بعجابت نزد بادشاه روم می رفت میرزای موصی الیه در آن سفر بآن عالیجاه همراه بودند - و دانش و بینش خود را در آن سفر بر اهل روم نیز ظاهر ساخت - و آن حجابت را خان موصی الیه بصلاح و صوابدید ایشان باتمام رسانید" * ۱۲

(۲) در نسخه (الف) "رقم نسخ و تعلیق استادان الخ" ثبت است * ۱۲

(۳) در نسخه (ب) "عقل و عقیل آموزش" مرقوم گشته * ۱۲

(۴) در نسخه (الف) "میرزا ابراهیم حسن" ثبت است * ۱۲

بخش این فیض آثار را دریافت - و باعزاز و احترامی که لایق حال و شایسته احوال او بود سرافراز گردید - و ایراد احسان و انعامی که باین طبقه گرامی کرده و میکنند خصوصاً باین جناب از آن رهگذر نمی نماید که کریمان از داده و کرده فواموشی می نمایند - و اگر ذکر رود بخاطر آنجناب خوش نمی آمد - القصه بذواشوات ممتاز گشت - و صباح و رواج در صحبت ایشان می بود - و پروانه وار بر زمین و یسار بزم عالی و محفل متعالی ایشان جانفشانیها نموده پر و بال اعتقادات جلیله در گرد سرادقات جلال پرواز داده در خریطه محبان و دوستان آنمقام قدسی احتشام انحراف یافت - و از رهگذر این اخلاص و عقیده توجه تمام بایشان داشتند - و از صحبت کثیر البهجت او بغایت معظوظ و بهره مند می گردیدند - * مصرع *

دوست دارد هر که باشد دوستدار خویش را

با این همه اسباب پیش (۱) بجهت آنکه او را بمطالب عالیه و مناصب ارجمند رسانند و بر عالمیان ظاهر گردد که هر کس از روی (۲) اخلاص و ارادت باستان سدره مکانش می آید بمطلب و مقصد میرسد قرار جدایی ایشان بخود داده عرایض در باب ایشان بپایه سریر خلافت مسیر جهانگیری نوشته در برهانپور از جانب بادشاهی بمنصب عالی سرافراز ساختند - و مدت سه سال هلالی متوجه احوال ایشان بودند - و ایشان را با عرایض التماس آمیز بدرگاه معلی فرستادند - بادشاه ظلّ الله التماس ایشان را در باب میرزای مومنی الیه مبدول داشته بمنصب جلیل القدر دیوانی شاهزاده کامگار نصرت شعار ارشد ارجمند سعادت مند بادشاهزاده خرم سرافراز

(۱) در نسخه (الف) «با این همه التفات و خواهش یا بجهت الخ» مرقوم

است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «هر کس از اخلاص و ارادت» ثبت است ۱۲ *

ساختند - و در مهم اودی (۱) پور و رانا خدمتی چند بتقدیم رسانید که کاردانی و رشد خود را بر بادشاه (۲) کاردان ظاهر ساخت - و در ایام دیوانی (۳) نیز قواعد نیکو ازو بعمل آمده بر عالمیان ظاهر گردید که آنچه این سپه سالار در باب میرزای مومسی الیه عرضداشت نموده بود کمال صدق بوده - اکنون که سده هزار و بیست و چهار هجری بوده باشد بخطاب افضل خانی مشرف است - و در دارالسلطنه اجمیر در سلک بندگان بادشاهی منتظم است - و بتقرب آن بادشاه (۴) مفتخر و پایه (۵) و قدر و منزلت خود را از توجه و شفقت این عالیجاه دانسته خود را از جمله دعا گوینان ایشان می داند - چون اوصاف حسنه ایشان زیاده از حد و حصر ست دامن از آن درچیدن و در اختصار کوشیدن اولی (۶) میداند *

مولانا ولی طالش

مولانا ولی طالش از ولایت طالش است و طالستان در مابین شروان و گیلانات (۷) ولایتی است در حوالی اردبیل واقع شده - و داخل دارالمرز نیست و آب و هوای آن بدستور گیلاناست - و الحق ولایتی است در

(۱) در نسخه (الف) «عودی نور» مرقوم است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «برشاه زادگان» ثبت است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) در ایام دیوانی بخطاب افضل خانی سرفراز شد و قواعد نیکو ازو بعمل آمد، ثبت است ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) «دادشاه و شاه زاده مفتخر» مرقوم شده ۱۲ *

(۵) در نسخه (ب) «پایه قدر» مرقوم است ۱۲ *

(۶) در نسخه (ب) بعد از «اولی می داند» عبارت زیرین ثبت است «در سده

ست و عشرین و الف شاهزاده عالم و عالمیان شاه زاده خرم بطریقی که مذکور شد بجانب دکن خرامید - این کاردان مصلحت پیشه صلاح اندیشه را بحجابت بجانب دکن بیشتر از خود فرستادند - به بیجا پور رفته مقدمه صلح و صلاحی که الحال درمیانه بادشاه و اهل دکن بدستوری که سابق رقم نموده معمول است بوسیله او شده ۱۲ *

کمال خوبی و معظم بلاد آنجا قلعه سنگان است و قصبه کنکرکنان (۱) که برکنار دریای قلم واقع شده که (۲) سلاطین آنجا در آن حصن حصین می نشسته اند - و سالهای پیشمار است که هیچ یک از سلاطین ایران را بریشان دست نبوده - و بطریق پیشکش همه ساله جزوی میداده اند - و این فضیلت پناه را مولد و مسکن آن دیار است - و تا امروز مثل وی از آن دیار بر نخواستند - فاضلی دانشمند و کاملی خردمند است - و جامع معقول و منقول و حارمی فروع و اصول است - در ایام صبی در دارالارشاد اردبیل نشو و نما یافته و در مدرسه صغیه صفویه کسب آداب علوم دینی و عقلیه و نقلیه کرده (۳) و برهان بکمال نموده - از آنجا بدارالفاضل شیراز شتافته از جمله تلامذه علامه زمان شاه تقی الدین محمد نسابه شیرازی گشت - و مدتی در خدمت آن سید بزرگوار (۴) اکثر متداولات را بنظر امعان در آورد - و از علمای (۵) قرار داده شیراز گردید - آخر الامر بجهت تکمیل دانش و اتمام حالت خود عازم ملازمت این عنصر هوشمندی گردید - و در برهانپور خاندیس شرف ملازمت دریافت - و در صباح و رواج در بندگی ایشان بافاده و استفاده مشغولی جست - چنانچه (۶) مدت پنجسال در سلک بندگان ایشان بود و افاده و استفاده نمود - و علمائی که در خدمت این سپه سالار می باشند بدانش او معترف شدند - چون اهل آذربایجان را اعتقاد پیری و مریدی بسلسله صفویه هست ازین خلاصه روزگار مرخص گشته

(۱) در نسخه (ب) «کنکرکنان» مرقوم است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «برکنار دریای قلم واقع شده و قلعه سنگان مکانی است که سلاطین آنجا در آن حصن حصین می نشسته اند» ثبت است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) «نقلیه نموده و برهان بکمال کرده» ثبت است ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) «موشد بزرگوار» نوشته ۱۲ *

(۵) در نسخه (ب) «و از جمله علمای قرار داده شیراز» مرقوم است ۱۲ *

(۶) در نسخه (ب) «چنانکه» مرقوم است ۱۲ *

بنواب خواجه بیگ میرزای صفوی که او نیز از تربیت کردگان این سپه سالار است پیوست - و الحال او نیز بانواب مومی الیه در ظلّ مرحمت و تربیت این غریب نواز می باشد - و در ایام ملازمت و بندگانگی ایشان با نعمات و احسانات سرافرازی یافت - و الحق نفس مَلْکِی عبارت از مولانای مومی الیه است - و نیک ذاتی و اهلیت و آدمیت را با جوهر دانش و بیفش جمع نموده - و در همه فن از امثال و اقران گوی مسابقت و پیشی در ربوده و خواهد ربود - و اعوام سعادت انتظامش الحال باربعین پیوسته - امید که بتوفیق دارین موفق بوده باشد (۱) *

ملا (۲) خوشحال

ملا خوشحال خلف صدق (۳) مولانا قاسم تاشکندی است که بمیرک ملقب بوده ولد حافظ بن حافظ مسکین - و همیشه در سلسله ایشان عارفان آگاه و درویشان صاحب فقر و مسکنت بوده اند - چنانچه یکی از اقوام نزدیک ایشان کومکي است که بحافظ تاشکندی مشهور است - و از سخنان اوست که روزی در مجلس اکبر بادشاه مخدوم الملک که از جمله

(۱) در نسخه (ب) عبارت زیرین پس از «موفق بوده باشد» ارقام یافته «چون نواب خواجه بیگ میرزا در گذشت بدربار سعادت آثار این سپه سالار در سلک منصب داران پادشاهی منسلک شد - و جایگزین لایق یافت - و در هنگامی که این سپه سالار در ولایت رهنبور بادشاه بود؟ این قدوة علما تا قصده اجین در ملازمت سپه سالاری بودند - و در حالات سپه سالاری مفصلاً احوال آن سفر مذکور می شود - و ازین مقدمه معزز و مکرم بودند - و همیشه مباحثه علمی و سخنان تصوف آمیز در میان او و سپه سالاری مذکور می شد - و این مقدمه از رقعته که این علامه بر اقام نوشته اند در باب آنکه صوفیه چه استدلال می نمایند و آن رقعته بجنس در سخنان سپه سالاری در ضمن وقایع و حالات ایشان ثبت شده حالات این دانشمند از آن رقعته فی الجمله ظاهر میشود» ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) آخوندی ملا خوشحال «ثبت است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) «خلف سلف» ثبت است ۱۲ *

دانشمندان آن بادشاه بود مباحث علمی می گنجانیدند - و یکی از شاگردان مخدوم الملک درمیانه در آمده دخلی در آن سخن می نماید - حافظ میگوید که شما لحظه صبر کنید تا به بینم که غلام کاکا کلان چه میگوید - پادشاه می پرسد حافظ این حرف چه معنی دارد - در جواب میگوید که چون در ولایت - هندوستانیان را در کل غلام میگویند - این کفایه است بمخدوم الملک - و قاسم میرک در اوایل حال از سمرقند آمده میل بصحبت خبایث بی قید لا ابالی ماوراءالنهر پیدا کرد - و هزل و مطایبه بر طبعش غلبه کرده ازین روش معظوظ بود - چنانچه اقوام و خویشان او ازین مقدمه که این نه روش و طرز ایشان است ازو آزرده بودند - او نیز ازیشان آزرده شده اراده سفر هندوستان نمود و بهندوستان آمد (۱) - و باوجود آنکه مکرراً زیارت بیت الله الحرام رسید و در ادای صوم و صلوة و جماعه و اعتقاد باولیا و اکابر کمال سعی مبذول میداشت و مشغولی باطن را نیز ملازم بوده به ترک اوضاع ظاهری و شرب (۲) و رندی موفق نشد رَحْمَةً اللهُ عَلَيْهِ * و آخوندی علامی مولانا خوشحال در ابتدا شاگرد میان وجیه الدین است بیک واسطه - و در انتها بیک واسطه شاگرد علامه زمان - و ارسطوی دوران - مولانا میرزا جان شیرازی است - و نحو و صرف و اشتقاق و معانی و بیان و بدایع و فقه و تفسیر را در ابتدا از سلسله میان وجیه الدین کسب نموده - و در اوایل طالب علمی شرح هدایه و حکمة العین و شرح تجرید و حاشیه قدیم و شرح چغمذی و تصریح اقلیدس حل نموده - و پاره از اکرات را در سلسله علامی مولانا (۳) میرزا جان دیده - و مهت بیست و سه سال در احمد آباد ملازم مدرسه بوده بافاده و استفاده مشغول می بوده - و بعد از

(۱) در نسخه (ب) « بهندوستان خرامید » مرقوم است ۱۲ *

(۲) در نسخه (الف) « مشرب سازی » ثبت است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) « ملا میرزا جان » مرقوم است ۲۲ *

فراغ از کسب و اکتساب در جنابپور برار در سینه هزار و سیزده بملازمت این سپه سالار قدر شناس رسید - و فضل و قدرت و حالت خود را در امور و مباحثه مشکله علمی در هر فن و هر باب بر این دانای حقیقی ظاهر ساخت - و در سلک مصاحبان و مجلسیان ایشان در آمده بافاده و استفاده مشغولی جست - و بصلات و انعامات چنانچه فراخور حال او و احسان این صاحب احسان بود سرافراز گردید - و بشرف استادی نو باوه بوستان سلطنت و شهریاری - و گلدسته گلشن ابهت و کامگاری - میرزا رحمانداد جیو مشرف گشت - و الحال در خدمت این بزرگ بسال خود بافاده و استفاده قیام و اقدام می نماید - و این نشو و نما در احمد آباد گجرات که بهترین بلاد و امصار هندوستان است و دارالافضل این ولایت است یافته - و در فنون علوم مهارت تمام دارد - و اکثر متداولات را بنظر امعان در آورده - ذات شریفش نقش تخته عبارات تازی و حجازی گشته - و این سپه سالار را اعتقاد تمام بسلیقه و دانش ایشان هست - و در مجلس ایشان که حرف و سخن علمی مذکور میشود درمیانه مستعدان متوجه این علامه میشوند - و بایشان نقل میفرمایند - و در شکر گذاری انعام و احسان این سپه سالار سعی موفور بظهور میرساند بتفصیل آنها نمی پردازد - **إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى** که هم این علامه در دعاگوئی این سپه سالار و فرزندان مجدد و ساعی و هم این سپه سالار و فرزندان در شفقت و مرحمت بایشان ^(۱) کوشیده - روز بروز این شیوه در تزیید و ترقی باد - و سالهای دراز در بندگی ایشان بماناد *

ملا خیر الدین

ملا خیر الدین ^(۲) از دیار روم بود - و شاگرد بیواسطه علامه زمان

(۱) در نسخه (ب) «مرحمت ایشان» ثبت است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «مولانا منیر الدین» مرقوم است ۱۲ *

و بوعلی دوران مولانا میرزا جان شیرازی بود - و مدتهای مدید در خدمت آن فاضل علامه کسب فنون و ادای علوم نموده بود - و بر جمیع مقدمات علمی اطلاع تمام بهم رسانیده بود - و تفسیر و اصول و فقه و کلام را بغایت خوب (۱) رسیده بنهایت رسانیده بود - و مولانا خوشحال که سابقاً ذکر رفته و بصحبت او (۲) رسیده بود میفرمودند که از ملایان متبحر روزگار بود - و مدتها در بندگی این سپه سالار بسر برد - و او را بشرف استادی و تعلیم نور پورن الهی - گل گلشن خانخانانی میرزا ایرج شاهنواز خان مشرف ساخته بودند - و بدانچه در فضل و قدرت او بود در کار خود تقصیری ننمود - این خلف السلاطین بر شاگردی ایشان تفاخر و مباهات می نماید - بعد از مدتی که در افاده و استفاده و تعلم و تعلیم میرزا بسر برد سفر مکه معظمه اختیار نمود - بر آنچه در وقت گنجد نواب میرزا و سپه سالار در (۳) ضروریات سفرش سعی گشتند و احسان نمودند - و بتوجه ایشان بآن سعادت مشرف گشت - و دعاگوئی ایشان بجای آورد - و بغایت معمر و مسن بود - چون از زیارت و طواف فراغت یافت فی الجملة سفر آخرت در خاطرش میگذشت - آنچه از زخارف دنیوی همراه داشت بمساکین داد - چنانچه میگویند بیش از ده بیست روز اوقات گذار نگاه نداشت - میگفت کافی است - هنوز تمام نشده بود که در گذشت - و غلامان خود را آزاد نمود - القصة کاری چند که نیک مردان هنگام رفتن کردند - و در معلی که بادشاهان روی زمین در آرزوی آنند که در آنجا مدفون شوند مدفون شد - اللهم ارحمه و اغفره *

(۱) در نسخه (ب) «بغایت خوب خوب رسیده و بنهایت رسانیده بود» ثبت

است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «بصحبت ایشان» مرقوم است ۱۲ *

(۳) در نسخه (الف) «از ضروریات» مرقوم است ۱۲ *

میرزا محمد قاسم گیلانی

میرزا محمد قاسم گیلانی فرزند رشید میر عباس گیلانی است - که از جمله ملازمان (۱) و معتمدان سلطنت پناه سیادت دستگاه خان احمد والی گیلان بود - و بعد از مفتوح شدن گیلان در قزوین بفرموده بادشاه ظلُّ الله شاه عباس بدست ملک جهانگیر ملک رستم وار بقتل رسید - و میرزای مشار الیه در آن زمان در سن صبی بود - از قضیه کشته شدن پدر متوهم شد و در روزه رضویّه مشهد مقدّس بکسب علوم دینی اشتغال (۲) نمود - و مدت پنج شش سال در آن روزه مقدّسه بتحصیل اشتغال نمود - و از توطن قدسی موطن خادمان آن روزه ترقیات کلی کلی یافت - و در اندک زمانی جامع معقول و منقول گشت - و حارمی فروع و اصول گردید - و از آنجا بر آمده در اردوی معلی در بعضی از سفرها (۳) در دار السلطنه اصفهان و قزوین در خدمت شیخ الشیوخ فی زمانه - و اعلم علمای بدوران - شیخ بهاء الدین - و بندگان سیادت و حکمت پناه سلطان العلماء و الحکماء امیر محمد باقر داماد مشهور باشراق (۴) که او نیز از سرآمد علمای ایران است بمباحثه و افاده و استفاده مشغول گشت - تا آنکه او نیز از علمای نامدار رفیع مقدار گشت - و الحق مستعدان و طالب علمان خوب ایران میگویند که استحضاری که ایشان را در جمیع علوم بتخصیص حدیث و فقه است هیچکس را نیست - و در ایام طالب علمیهها بجهت بی ادابی و بی روشی این طبقه بعضی سخنان ارباب غرض و حسد بسمع بادشاه رسانیدند - و باعث این شد که این جناب

(۱) در نسخه (ب) «ملازمان معتمدان» مرقوم است ۱۲ *

(۲) در نسخه (الف) «اشتغال نمود که مدت الخ» ثبت است ۱۲ *

(۳) در نسخه (الف) «بعضی از شعراء دار السلطنه الخ» مرقوم است ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) «بمیر اشراق» نوشته ۱۲ *

را گرفته بقلعه فقهه فرستادند - و مدتی در آن حصن حصین و فصیل آهنین و کوه سنگین محبوس بود - و او را (۱) لیاقت این نبود - و شایسته و سزاوار این هم نبود - چراکه صاحب داعیه و صاحب اراده نبود - و بادشاه زاده و وارث ملکی نبود که از دغدغه بوده باشد - بتخصیص در زمانی که در مدرسه با طالب علمان بسربرده بود و شکستِ نفسی و از دنیا گذشتگی او را بهم رسیده بود که این آزار بکشد - چون تقدیر و قسمت او شده بود مانند مسعود سعد سلمان اوقات در آن مضیق تنگ و تیره بسربرد - تا آنکه بتاریخ سنه هزار و شانزده جمعی از قزلباش اوباش و رومیان مگر که در آن قلعه محبوس (۲) بودند - بغیال استخلاص متفق گشته حاکم قلعه را غافل بقتل رسانیدند - و این جماعت زیاده از ده کس نبودند - و میرزای مشار الیه را اگرچه دخلی درین مهمات نبود چون در قلعه بآن گروه بود او را نیز از آن (۳) مردم شمرند - بعد از کشتن حاکم قلعه و چند وقت نگاهداشتن آنحصن حصین که اگر صد هزار سال در حیات می بودند و خود بیرون (۴) نمی آمدند کسی را بریشان دستی نبود - از غایت سفاکت و بی عقلی این بی تدبیری را علاوه آنکه حاکم قلعه را کشته بودند نموده خود از قلعه بیرون آمدند - و شاید که تکیه بر بعضی عهد و موثیق که در راه ملک داری و ملک ستانی اصلاً اعتبار ندارد نموده بیرون آمده باشند - و در ولایت آذربایجان بشرف بساط بوسی بادشاهی مشرف شدند - و توقع عنایت و مرحمت نیز داشتند - ظاهراً که آن گروه مسافرا را عدم شدند - و میرزای مومی الیه را چون درین معامله تقصیری و دخلی نبود - هم بی گناهی

(۱) در نسخه (ب) « و او لیاقت این نداشت » ثبت است ۱۲ *

(۲) در نسخه (الف) « محبوس بغیال » ثبت است ۱۲ *

(۳) در نسخه (الف) « او را نیز ازین بابت نمودند » مرقوم است ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) « خود بر نمی آمدند » ثبت است ۱۲ *

و هم طریقه خدمتگاری که والده ماجده او را بمهد علیا نواب علیه عالیّه زینت بیگم (۱) بود که در آنوقت ملکه ایران بود شفیع گشته بجاننش امان دادند - و میل در چشم جهان بیدش کشیدند - و این بیت رباعی (۲) مناسب حال ایشان گشت -

تا دست قضا چشم مرا مین کشید فویاد ز عالم جوانی برخاست
چون این قضیه بحال ایشان راه یافت بعد ازین واقعه هایلّه در دارالسلطنه
اصفهان بمباحثه در ملازمت استادان سابق خود مشغولی (۳) جست -
آخر الامر بیداد ملازمت و خدمتگاری این صاحب احسان که شاید بقیه عمر
را در بندگی ایشان بسر برد و از عمر بهره گیرد از بقدر حرون به بقدر وایل
آمد - و چون آن بقدر داخل ممالک عادلشاه هست منسوبان عادلشاهی
که در آن بقدر کارکنان (۴) اذد میرزا را به بیجاپور فرستادند - چون بآن ولایت
رفت (۵) نواب اقبال پناه سلطنت دستگاہ رکن السلطنه شاهنواز خان شیرازی
که رکن السلطنه و امیر الامرای عادلشاه است و بر حسب و نسب او اطلاع
تمام داشت در توقیر و تعظیم او کوشید - و مدت یکسال مانع آمدن او
به بندگی ایشان شد - و بقدر مقدور در رعایت او کوشید - چون مطالب
و مقدمه و مدعای ایشان دریافت صحبت و ملازمت این (۶) ملجا و پناه

(۱) در نسخه (ب) " زینت بیگم بنت شاه طهماسب " ثبت است ۱۲ *

(۲) در نسخه (الف) " و این رباعی مناسب الخ " ثبت است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) " مشغول گشت " ثبت است ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) " کار کنند " مرقوم است ۱۲ *

(۵) در نسخه (ب) ارقام یافته که " چون بآن ولایت رفت شاهنواز خان شیرازی

که رکن السلطنه و امیر الامراء عادل شاه است و بر حسب و نسب " الخ ۱۲ *

(۶) در نسخه (ب) " ملازمت این ملاذ و ملجا و پناه بیچارگان و درماندگان الخ "

مرقوم است ۱۲ *

درماندگان و بیچارگان و از خانمان آوارگان بود بهر نوع که بود در اوایل سنه هزار و بیست و چهار در برهانپور خاندیس بشرف ملازمت ایشان رسید - و بانواع تعظیم و تکریم سرافراز گردید - و چنانچه باید اورا نوازشات نمودند - و مرهم جراحات او شدند - و بملازمت شاهزاده^(۱) کامگار شاه زاده پرویز فیض سرافراز ساختند - و از جانب شاهزاده بانعامات سرافراز شد - و این سپه سالار خود بدستوری که شیوه و روش اوست بر آنچه مقدور و ممکن بود از کتب و اقمشه و نقد و هر گونه اجناس تکلف نمودند - و مومی الیه را در میان بودن و ملازمت نمودن بادشاه کامگار مختار ساختند - و میرزای مشار الیه باران^(۲) اینکه بموجب عرایض شاهزاده و سپه سالاری^(۳) رفته بادشاه را ملازمت نماید و وظیفه و وجه معاشی درین صوبه بجهت خود قرار داده مراجعت نماید سالمآ و غانمآ از برهانپور بدرگاه بادشاه کامگار رفت - و الحال که اوایل سنه هزار و بیست و پنج باشد در بددگی بادشاه است - و هنوز احوال خیرمآلش مشخص نشده - *إِنْ شَاءَ اللَّهُ* که آنچه مطلب و رضای او بوده باشد بعمل آید - چرا که امروز وجود او غنیمت است - و دانشمندی مثل او^(۴) بهم نمیرسد - و راقم درین وقت که ایشان تشریف آوردند در خدمت این بزرگ بی همتا و این سخنی کام بخشا بود که بچه طریق و چه طور در تراضی خاطر این شکسته روزگار کوشیدند - و بچه عنوان مطالب و مقاصد اورا صورت داده عرایض در باب او نوشتند - و بچه نوع مجرای^(۴) او

(۱) در نسخه (الف) «بملازمت شاهزاده کامگارش نیز سرافرا زساختند» ثبت

است ۱۲ *

(۲) در نسخه (ب) «سپه سالار بادشاه را ملازمت نماید» ثبت است ۱۲ *

(۳) در نسخه (ب) «دانشمندی مثل او کم بهم می رسد و در قواعد شعر فہمی

و مضمار سخن سنجی آن مقدار عالی فطرت بود که ما فوق آن متصور نیست -

و ریاضی و حساب بهتر از واضع اول ضبط نموده» مرقوم است ۱۲ *

(۴) در نسخه (ب) «مجری» ثبت است *